

HISTÒRIA DE LA CASA A CATALUNYA

Àngel Bosch i Lloret

Professor de l'IES Celrà

Els íbers

En el segle V a.C., l'evolució de les poblacions de la primera edat del ferro va donar lloc a l'aparició de la primera cultura amb nom propi a Catalunya: els íbers, nom amb el que els grecs denominaven a les poblacions que habitaven al litoral mediterrani de la Península Ibèrica.

En el desenvolupament de la cultura ibèrica hi va tenir un pes molt important la colonització fenícia, que a partir del s.VIII a.C. havia establert factories comercials en el sud de la Península, i més tard a la illa d'Eivissa. La relació comercial amb els fenícis va potenciar l'especialització productora de les societats prehistòriques, tant en la mineria com en l'agricultura, per tal d'obtenir un rendiment més elevat de la producció que permetés un excedent per a ser destinat al comerç. El resultat va ser l'aparició a l'Andalusia occidental de la primera civilització urbana, Tartessos, antecedent de l'expansió de la cultura ibèrica per tot el litoral mediterrani.

L'impacte del comerç fenici es va notar en el desenvolupament definitiu de la metal·lúrgia del ferro en tot el litoral, i en un aspecte cultural com era l'adopció d'una mateixa forma d'escriptura, tot i que podia servir per expressar-se en diferents variants lingüístiques.

A Catalunya, els íbers van canviar aviat les seves relacions comercials amb la fundació de la colònia d'Emporion per part dels grecs de Marsella, originaris de Focea. La relació amb els grecs va resultar molt més forta en els pobles de la costa que no en els d'interior, fet que es va notar durant les guerres púniques, quan els primers es van posar al costat dels interessos grecs i romans, mentre els segons ho van fer al costat dels cartaginesos, hereus dels fenícis.

Després de la segona guerra púnica, a finals del segle III a.C. els íbers van perdre la seva independència política en quedar sotmesos a Roma, però la seva cultura encara va poder continuar, encunyant les seves primeres monedes per a pagar els tributs que els hi havien imposat. Però a la fi del s. I a.C., finalment, la cultura indígena va acabar per desaparèixer sota el pes de la romanització.

3.1. Un exemple de casa ibèrica urbana amb compartimentació senzilla: Les cases senzilles del poblat de Les Toixoneres o d'Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)

Era el segle V a.C. quan el petit poble de la tribu dels cossetans que vivia en un turó davant la costa, envoltat d'aiguamolls, va decidir urbanitzar de nou el seu poblat. Des de feia segles els seus avantpassats s'havien establert en aquell turó, que s'aixecava

15 metres damunt el nivell del mar, situat entre la desembocadura del torrent de la Corbera i una petita cala des d'on les petites embarcacions podien fer-se a la mar. Era un lloc de bon defensar davant de qualsevol perill, ja que només tenia un fàcil accés des del costat de terra, que va permetre la construcció d'un petit poblat fortificat en barrera, amb una petita superfície edificada de no més de 1.800 m². El poblat es va convertir en una petita ciutadella, que dominava i defensava aquella part de costa. Envoltats d'aiguamolls, els seus habitants es dedicaven al comerç marítim, exportant sobretot productes alimentaris de les terres de l'interior i important productes de luxe fenicis i grecs. També va ser important la pesca, i els grans hams trobats suggereixen que podia ser fins i tot d'altura. Dins el poblat també hi havia una producció de calç, ferro i teixits, probablement destinada al mercat interior.

Amb aquesta situació i la seva finalitat defensiva i comercial, el poblat va sobreviure fins als segle II a.C. Amb la conquesta romana es va transformar la situació política i econòmica, i la seva situació va deixar de ser interessant, quedant abandonat. Als peus del turó, i a la mateixa línia de costa, es va edificar, molts segles després, el barri marítim de Calafell, que és l'origen de la població moderna. El creixement d'aquesta població ha fet que algunes obres públiques, com la via del tren, l'afectessin directament. Per aquest motiu va començar a ser excavat el 1983 (Sanmartí & Santacana, 1992). La zona del poblat intervinguda ha estat reconstruïda amb finalitats didàctiques (Pou i altres, 1994), convertint-se en un jaciment pioner, i en molts aspectes modèlic, en la difusió científica de l'arqueologia del món ibèric.

La urbanització del poblat es va fer seguint un pla preconcebut, tot i que la seva execució no va ser molt regular, tant per l'adaptació al pendent, com per les contínues reformes que s'hi van dur a terme en els segles següents. Les cases estaven agrupades en illes, separades per petits carrerons que segueixen una tendència ortogonal. Els carrers eren per a vianants i animals de càrrega, i no per a carruatges, amb una amplada que rarament superava els 1,5 metres. Disposaven, a més, de voravies que deixaven al seu centre una rasa de desguàs, que en alguna zona estava enllosada.

Les cases podien ser senzilles, formades per una sola estança, a vegades compartimentada, o complexes, amb tres o quatre estances. Aquesta diferenciació s'atribueix a l'existència d'una incipient aristocràcia, posseïdora d'una casa complexa, i els seus clients que es situarien al seu entorn, amb cases senzilles.

A part de les estances domèstiques, al poblat només s'ha pogut determinar un edifici destinat al culte, durant la seva primera fase, de planta trapezoïdal, dins del qual hi

havia un fogar, un petit altar i la empremta del pilar de fusta on es lligava la víctima per a ser sacrificada. Els caps i potes d'ovelles joves i d'un gosset, així com el fèmur d'un infant de menys d'un any, poden ser mostres dels sacrificis que s'hi realitzaven.

La major part de les estructures descobertes per l'excavació corresponen al model de casa senzilla o elemental. Aquestes cases tenen una planta rectangular, a vegades lleugerament trapezoïdal o quadrangulars, amb una superfície mitja que supera per poc els 20 m², tot i que alguna pot assolir els 40 m². La major part d'elles disposen d'una sola estança, mentre que algunes tenen una compartimentació que deixava un vestíbul separat de la resta de la casa. Estaven orientades seguint un eix nord – est, sud – oest, per tal d'evitar tant els vents del nord com la marinada.

Es construïa directament sobre la roca del turó. En els llocs on aquesta sobresortia, calia retallar-la, aconseguint-se una superfície llisa que servia de sòl. En les zones més baixes, el problema era a la inversa, les depressions que quedaven entre les roques s'havien de regularitzar amb uns fonaments de grans blocs de pedra units amb fang, i el paviment de la casa es feia amb una capa de terra i calç.

Encara es poden contemplar les parets amb un sòcol de pedres unides amb fang, que en alguns casos arriba a alçades de més d'1 metre, damunt del qual es disposava una paret de tova o tàpia, amb una amplada que supera els 50 cm. Aquesta amplada podia permetre un pis superior, que d'haver existit, tindria un accés exterior per una escala de fusta.

La coberta era generalment d'un sol vessant, realitzada amb un senzill embigat, que quedava encastat a la part superior dels murs. Damunt es posava un llit de troncs i branques, recoberts per una barreja de fang i calç.

Es pot accedir a l'interior de les cases a través de portes situades en un angle, a vegades amb dintell i muntants de fusta, que normalment era la única obertura. A dins, haguéssim trobat, com a element més característic, la llar de foc, gairebé sempre encesa, normalment ocupant una posició central, però a vegades també adossada a un mur. Estaven fetes dins una cavitat practicada al subsòl, on s'hi feia una preparació de llosetes o fragments de ceràmica i capes de terra cuita. En una de les cases, a més, s'hi afegia un forn per a l'obtenció de calç.

En els laterals de les parets, o al fons de la casa, eren freqüents les banquetes per a guardar la vaixela o altres estris domèstics. També era imprescindible algun sistema d'emmagatzematge, per a guardar el gra, en forma de grans contenidors ceràmics com àmfores i dòlies, o amb graners elevats situats en prestatges dins la mateixa casa. El molí, per a preparar els aliments, i les fusaïoles dels telers, per a fer

vestimentes durant les estones lliures, eren algunes de les eines utilitzades per als treballs domèstics que s'alternaven a la casa amb el repòs.

La simplicitat d'aquestes cases dóna la impressió de què van ser construïdes pels seus propis habitants, sense que requerís la presència d'especialistes, i per tant, sense que en el camp de l'arquitectura es desenvolupés una especialització, tal com començava a succeir en altres oficis.

Aquesta forma elemental de la casa constitueix la base de tots els poblats ibèrics, sempre amb petites variacions, determinades per l'adaptació a l'emplaçament. Si el pendent era molt fort, el sòl es retallava fins a 2 metres de profunditat, passant a formar el mur de fons i part dels laterals, o bé s'optava per un terraplenat sostingut per un mur de contenció. La forma rectangular dominant, sovint es converteix en trapezoïdal, en les cases adossades als murs dels poblats circulars.

En el cas de La Moleta el Remei (Alcanar) (Gracia, Munilla, Garcia, 2000), el creixement de la població en les seves fases més recents provoca la compartimentació de les cases en unitats independents. La pèrdua de superfície es compensaria per la construcció d'un pis superior, tal com es comprova per l'existència d'escalles interiors.

A l'interior de totes les cases hi ha dos elements que es fan imprescindibles: els focs i algun sistema d'emmagatzematge d'aliments. A més, són freqüents els bancs de pedra o fang adossats al llarg de les parets, que es destinaven a sostenir la vaixela i altres objectes.

3.5. Un exemple de casa ibèrica urbana amb compartimentació complexa: La Casa 1 del Mas Castellar (Pontós, Alt Empordà)

A l'interior de l'Empordà, en un primer turó que té un ampli domini visual sobre totes les terres baixes que s'estenen fins al mar, entre les conques dels rius Muga i Fluvià, l'erosió ha deixat tres replans enlairats en relació a l'entorn, dissenyant un esperó en tot el front nord. El replà superior (Camp de Dalt), presenta una superfície de 2,5 ha., i una alçada entre 140 i 160 metres s.n.m. Els indigetes, poble ibèric que vivia al Mas Castellar, disposaven d'un entorn amb una gran potencialitat agrícola. Un paisatge molt humanitzat, fruit d'una llarga ocupació de l'entorn. Els camps de blat i ordi, però també d'alguns conreus d'horta, ocupaven la major part de les terres que s'estenien als seus peus. Els petits bosquets mediterranis, de pins blancs, alzines i ullastres s'escampaven arreu, entre les terres de conreu.

El poblament ibèric del lloc és ben conegut a partir d'unes primeres excavacions entre 1975 i 1978 per part del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, que es van reprendre a partir de 1989 (Pons i altres, 2000).

La situació de domini d'aquest paisatge va fer que el Mas Castellar es configurés com un poblat fortificat en forma de barrera, a l'anomenat Camp de Dalt, durant el segle V a.C. En aquells moments, a les seves proximitats es desenvolupaven dues importants colònies gregues: Rodes i Emporion, les dues properes (poc més de 20 Km.) i equidistants al Mas Castellar. No sabem de quina manera aquesta proximitat va influenciar en aquest poblat ibèric, però segurament degué ser la causa de què a començaments del segle IV a.C. es destruïssin les muralles, de la mateixa manera com va succeir amb l'altre poblat fortificat de la zona, Perelada, en un moment en què Emporion sembla dominar tot el sector nord de l'àrea dels indigetes.

Havent perdut el seu estatus de domini del territori, el poblat es va convertir en un establiment rural especialitzat que es configura com a centre de distribució del comerç de cereals de nombrosos masos de l'entorn, amb les colònies gregues de la costa. Unes 2.500 sitges de grans dimensions, algunes amb 1,5 metres de fondària i 1,2 d'amplada, amb una capacitat per a cada una d'elles que podia arribar a les 6 o 8 tones, representa un volum enorme de cereals, fet pel qual els seus investigadors l'han anomenat com a "graner de l'Empordà" (Buxó i altres, 1998). Aquestes sitges ocupen gairebé 1ha. en el Camp de Dalt, i 1,5 ha. en el Camp de Baix.

És una fase final de la cultura ibèrica, en la que el Mas Castellar ens mostra com el poblament de la zona s'havia anat especialitzant en la producció de cereals amb els que participava de l'actiu comerç marítim que els proporcionen les colònies gregues. La dominació romana no va significar cap canvi en un principi, però no va tardar a produir-se una transformació en l'organització del territori que va fer que els poblats ibèrics, fins i tot els centres agrícoles especialitzats, acabessin desapareixent, al mateix temps en què el sistema d'emmagatzematge en sitja era desplaçat per les dòlies, grans atuells ceràmics.

Les cases es van construir entre el talús i el camp de sitges, ocupant un espai proper als 2000 m², amb diferents construccions que s'organitzaven en torn a un carrer central, de 5 metres d'amplada, apte per a carruatges. Hi havia algunes cases senzilles, amb una compartimentació simple, realitzada per un envà; però n'hi havia d'altres que presenten una gran complexitat, amb nombroses estances, algunes pròpiament domèstiques, i altres destinades a alguna producció artesanal, tèxtil o metal·lúrgica.

De tots els edificis que es troben a banda i banda del carrer, l'anomenada casa núm. 1 és la més complexa. Construïda en una superfície de 438 m², es distribueix en 8 dependències, algunes amb funcions específiques (metal·lúrgiques, culte, repòs, magatzem) i altres de polivalents (mòlta, teixir, filar, reserva, etc.)

L'entrada principal es realitza des del costat est del carrer, donant a un pati interior, que amb una columna quedaria parcialment porticat. El seu sòl tenia una preparació de còdols que feia de paviment. En el pati s'hi realitzarien activitats diverses, com ho demostra la presència d'un molí rotatori i d'un fogar. Però la seva principal funció era la de comunicar les diferents estances. En el seu lateral nord, hi havia una habitació destinada a diferents treballs de metal·lúrgia, de reparació, però no de fabricació. Al seu costat, una estança tancada podia servir per emmagatzemar eines de metall. Més a l'est, una gran habitació rectangular, amb una llar, estaria destinada a habitació.

Tornant al pati, però ara cap al sud, entràriem en l'habitació més espaiosa de la casa, destinada a servir de culte, a manera de capella domèstica. En el seu interior, ocupant una posició central, hi havia una gran llar, i en front d'ella, un altar de marbre, realitzat amb un tronc de columna i un capitell jònic, amb marbre del Pantelènic. En aquesta capella es van realitzar sacrificis de gossos a les divinitats protectores. Les seves restes apareixen en forma de ofrenes dins de fosses, o en petits fragments en torn del foc.

Des d'aquesta sala principal, es podia passar a una habitació, al costat est, o accedir a un altre vestíbul porticat que donava accés a un segon pati, en el sector sud de la casa. Dins del pòrtic hi havia un forn, destinat segurament a la preparació dels aliments, i diversos molins, tant barquiformes com rotatoris. Atravessant el patí, es podia accedir a una darrera habitació, que era en realitat un taller metal·lúrgic, on hi havia un forn de ferrer amb forma de cubeta rectangular i les parets cobertes d'argila cuita, tot a l'interior d'una coberta en forma de cúpula. A més, hi havia dos altres fornets semi-esfèrics que completaven un conjunt d'instal·lacions amb les que es podia treballar i confeccionar eines de ferro, a partir de peces de metall prèviament foses, recuperant peces malmeses.

La tècnica de construcció no diferia de les cases més senzilles: hi havia sòcol de pedres unides amb fang, i damunt una paret de tàpia. La tova va ser utilitzada en les llars i els forns, així com en els murs d'algunes cases simples. El paviment estava realitzat amb terra batuda amb còdols petits, i capes de terra argilosa. Les parets estaven arrebossades amb una barreja de calç i sorra, que podien anar pintades per damunt, amb sanefes senzilles.

La casa 1 de Mas Castellar ens mostra un exemple del que podria ser una casa aristocràtica a finals del període ibèric. Els seus habitants deurien disposar de negocis en la compra i venda de cereals, però també d'un taller de producció d'eines de ferro per als pagesos dels masos amb els que tractaven el blat. Al seu entorn, deurien estar acompanyats per una clientela fidel, que vivia a les senzilles cases de l'entorn, i que treballaven en el taller de la seva propietat. Tots ells s'agrupaven a la casa per a donar culte a les divinitats protectores de la llar, sovint relacionades amb els avantpassats de l'aristocràcia, o amb les divinitats forànies que es van difondre amb el contacte amb els grecs. Fruit d'aquest contacte és el magnífic altar, procedent dels tallers atenesos, que testimonien la salut econòmica del grup familiar.

Amb l'acumulació de riqueses, les classes aristocràtiques van construir grans edificis a l'interior dels principals centres urbans. Eren cases d'una gran superfície, amb múltiples estances que es disposaven de forma complexa entorn d'un pati, a vegades porticat, que feia de distribuïdor. La tècnica constructiva, però, no diferia de les cases més senzilles, probablement per què la construcció d'aquests edificis deuria anar a càrrec de la seva pròpia clientela, pagesos o artesans, no especialitzats en la construcció. Només l'ús d'algunes columnes, formant senzills pòrtics, a imitació de les cases gregues i llatines, es pot considerar una innovació en relació a les formes constructives més elementals.

Bibliografia

Burch, J.; Nolla, J.M.; Palahí, LL.; Sagraera, J.; Vivó, D. (2000): “La fi del món ibèric: l'exemple de l'oppidum de la muntanya de Sant Julià de Ramis”, a R. Buxó & E. Pons: *L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'edat del Ferro*. Sèrie Monogràfica 19, Museu d'Arqueologia de Catalunya – Girona, pp. 135 – 146.

Buxó, R.; Pons, E.; Vargas, A. (1998): *El Graner de l'Empordà. Mas Castellar de Pontós a l'edat del ferro*. Museu d'Arqueologia de Catalunya, Girona.

Cura Morera, M. (1993): “El poblat pre – romà del Molí d'Espígol (Tornabous, Urgell). Noves constatacions arqueològiques després de les actuacions del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya (1987 – 1992)”, *Tribuna d'Arqueologia 1992 – 1993*, pp. 73 – 84.

Gracia, F.; Munilla, G.; García, E. (1994): “Model d'anàlisi de l'arquitectura ibèrica. Espai públic i construccions religioses en medis urbans”, *Hàbitat i habitació a la protohistòria de la Mediterrània nord-occidental. Cota – Zero 10*, pp. 90 - 101.

Gracia, F.; Munilla, G.; García, G. (2000): “Moleta del Remei (Alcanar, Montsià). Balance de la investigació 1985 – 1997”, a R. Buxó & E. Pons: *L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'edat del Ferro*. Sèrie Monogràfica 19, Museu d'Arqueologia de Catalunya – Girona, pp. 59 – 72.

Font, G.; Mateu, J.; Pujadas, S.; Rueda, J.M.; Tura, J.(1995): “El mas ibèric de Can Pons (Arbúcies)”, *Tribuna d'Arqueologia* 1984 – 85, pp. 93 – 103.

López, A.; Fierro, X. (2000): “Darro i el poblament ibèric al Garraf”, a R. Buxó & E. Pons: *L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'edat del Ferro. Sèrie Monogràfica 19*, Museu d'Arqueologia de Catalunya – Girona, pp. 43 – 58.

Maluquer de Motes, J. (1982): “Los núcleos de población prerromana”. *Vivienda y urbanismo en España*, Barcelona.

Martín Ortega, A. (1980): *Ullastret. Guia de les excavacions i del seu museu*. Girona.

Martín Ortega, A. (2000): “L'oppidum del Puig de Sant Andreu d'Ullastret. Aportació de les intervencions arqueològiques recents al coneixement dels sistemes defensius i de l'urbanisme”, a *L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'edat del Ferro. Sèrie Monogràfica 19*, Museu d'Arqueologia de Catalunya – Girona, pp. 107 – 121.

Molist, N. (2000): “L'oppidum cossetà d'Olèrdola. L'etapa ibèrica d'un assentament d'ocupació continuada”, a *L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'edat del Ferro. Sèrie Monogràfica 19*, Museu d'Arqueologia de Catalunya – Girona, pp. 91 – 106.

Moret, P. (1994): *Les fortifications ibériques, de la fin de l'âge du bronze à la conquête romaine*. Ed. Casa de Velázquez, Madrid.

Moses de Llorens, J.; Rigo, A. (1999): *Ferro i ferrers en el món ibèric. El poblat de Les Guàrdies (El Vendrell)*. Ed. Autopistes de Catalunya – Dep. de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Plana, R.; Martín, A. (2000): “L'oppidum d'Ullastret et son territoire: premiers résultats”, a R. Buxó & E. Pons: *L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'edat del Ferro. Sèrie Monogràfica 19*, Museu d'Arqueologia de Catalunya – Girona, pp. 123 – 134.

Pons, E.; Fernández, M.J.; González, H.; Gago, L.; Bouso, M. (2000): “El establecimiento agrario de Mas Castellar de Pontós (ss. III – II a.C.)”, a R. Buxó & E. Pons: *L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'edat del Ferro. Sèrie Monogràfica 19*, Museu d'Arqueologia de Catalunya – Girona, pp. 147 – 160.

Pons, E.; Llorens, J.M. (1991): *El recinte fortificat ibèric de Puig Castellet, Lloret de Mar, La Selva (Excavacions 1975 – 1980)*. Sèrie monogràfica. Servei Arqueològic de Girona.

Pons, E.; Molist, M.; Buxó, R. (1994): “Les estructures de combustió i d'emmagatzematge durant la protohistòria”, a *Hàbitat i habitació a la protohistòria de la Mediterrània nord-occidental. Cota – Zero 10*, pp. 49 – 59.

Pou, J.; Sanmartí, J.; Santacana, J. (1994): “La reconstrucció del poblat ibèric d'Alorda Park o de les Toixoneres (Calafell, Baix Empordà)”, *Tribuna d'Arqueologia* 1993 – 94, pp. 51 – 52.

Ruiz, A.; Molinos, M. (1993): *Íberos. Análisis arqueológico de un proceso histórico*.

Ed. Crítica. Barcelona.

Sanmartí, J.; Santacana, J. (1992): *El poblament ibèric d'Alorda Park, Calafell, Baix Penedès. Campanyes 1983 – 1988. Excavacions Arqueològiques a Catalunya*, 11, Barcelona.

Sanmartí, J.; Santacana, J. (1994): "L'urbanisme protohistòric a la costa de Catalunya". *Hàbitat i habitació a la protohistòria de la Mediterrània nord-occidental. Cota – Zero 10*, pp. 27 – 37.